

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Filippo Scolari temesi főispán s az Oratorio degli Scolari Firenzében.

Az olasz-magyar kapcsolatok történetében Erdélyre nézve különös fontossággal bír a firenzei származású Filippo Scolari, magyarosan Ozorai Pipó temesi főispán,¹ Hunyadi János nevelője és mentora.²

Kevesen tudják, hogy a műpártolólásról híres törökverő Magyarországon elért fényes pályafutásának emlékét szülőhónában megörökíteni kívánta, amiről egykorú életírója, Jacopo Poggio, tanuskodik: „hebbe cura da fondamenti uno tempio di Santa Maria delli Angeli edificare, acciò che qualehe monumento et ricordo delle cose sue fabbricato appresso ai discendenti nella patria restasse.”³

Ezt a tényt Vasari is megerősíti, de ő tévesen Pipó testvérének, Matteo Scolari rác despotának, tulajdonítja az emlékmű építését.⁴ Való igaz, hogy Matteo Scolari 1426. január 13-án Váradon kelt végrendeletében testvérét, Pipo temesi főispánt, hagyta örökösül azon feltétellel, hogy emlékére a Firenze melletti Tizzano helységben tizenkét kamaldoli szerzetes számára kolostort építtessen. Ilyen jogcímen azonban részt kér a dicsőségből Andrea Scolari váradai püspök is, aki 1426. január 24-én elhalálozván, unokatestvérét, a temesi főispánt, öröksége reáhagyásával kötelezte, hogy a toscanai Viechio Maggióban ugyancsak kolostort emeljen a kamaldoliak számára.⁵ Ozorai Pipó már most V. Márton pápához fordult, akinek jóváhagyását el is nyerte, hogy a két kolostor helyett mindössze egy templomot építhessen, s e célra

¹ V. Ö. *Vita del famosissimo Capitano Filippo Scolari, gentil' uomo Fiorentino, chiamato Pippo Spano, Conte di Temesvár*. Scritta, riveduta e accresciuta del suo primo Autore, Domenico di Guido Mellini. Firenze, 1606. — *Ozorai Pipó. Magyar történelmi jellemrajz Zsigmond király korától*. Irta Wenzel Gusztáv. Pest 1836.

² Dr. Florio Banfi: *Filippo Scolari és Hunyadi János*. Hadtörténelmi Közlemények, XXXI. (1930). évf. 125—133. Az itt elmondottak kiegészítéseként legyen szabad megemlítenem, hogy Masolino da Panicale a lombardiai Castiglione d'Olona község Battisterójában Hunyadi Jánost is megfestette Ozorai Pipó társaságában, mint ezt *Il Banchetto di Filippo Scolari* (Illustrazione Toscana; Ann. X. 1932. No. 2.) c. cikkemben kimutattam.

³ *Due vite di Filippo Scolari detto Pippo Spano*, Archivio Storico Italiano, tom IV, p. I. (1843), 180. l.

⁴ *Le Vite de' piu eccellenti Pittori, Scultori et Architetti di Giorgio Vasari*. Bologna MDCXLVII, parte II, p. 229: „Fece ancora (t. i. Brunelleschi) il modello del bizzarissimo Tempio degli Angeli, non finito altrimenti, ma condotto fino a mezzo, d'una fabbrica in otto facce... Questo fu cominciare da Mess. Matteo Scolari et da altri grandi di quella casa, per lasciarlo in memoria delle virtu et de' fatti di Filippo Spano degli Scolari, vittoriosissimo contra a Turchi. E nel vero, se questo Tempio degli Angeli si finiva secondo il modello del Brunellesco, egli era delle piu rare cose d'Italia.”

⁵ Matteo és Andrea Scolari-t illetőleg I. Pompeo Litta: *Le famiglie piu celebri d'Italia*, H. és é. n. Tom. XXII, tav. III. Az utóbbira még Bunyitay Vincze: *A váradai püspökök*. Nagyvárad 1883, 232—243. l.

még ugyanazon év elején tetemes összeget bocsátott a firenzei Signoria rendelkezésére.⁶

Sajnos, a temesi főispán nem érthette meg a mű alapkötetét sem, mert ugyanazon 1426. év december 27-én elhalálozott. Ez a körülmény majdnem egy évtizedre vetette vissza az építkezés kezdetét, miközben a deponált somma, különféle követelések likvidálása folytán, mindössze 5000 arany forintra zsugorodott. E meglehetősen nehéz helyzetben a firenzei kamaldóliai Angyalos Boldogasszonyról címzett Sta Maria degli Angeli monostorának előljárója, Fra Ambrogio Traversari, a Calimala konzuljainak, kikre a Scolariak testamentumának végrehajtása hárult, felajánlotta az említett monostorhoz tartozó telket, hogy ott építsék fel a templomot, mely innen az „Oratorio degli Scolari agli Angeli” nevet nyerte. A mű kivitelére Filippo Brunelleschi nyert megbízatást, aki, úgy látszik, csak 1434. után láthatott munkához, s terve megvalósulása — Vasari szerint — Itália egyik legritkább építményével gazdagította volna az Arno-parti várost.⁷

A szakértők (mint Geymüller, Springer és Fabriczy), akik Brunelleschi tervrajzát forrástani szempontból próbálták értékelni, azt állítják, hogy a művész elgondolása a rinascimento centrális rendszerű konstrukcióinak legrégebb példája, mely esodálatosképen nem az antik Panteon kerek kupoláját, hanem a firenzei dóm kupolájának ottagonális boltozását juttatja eszünkbe. Maga egészében a terv mégis a klasszikus római építészet szellemét revelálja, motívumai feltalálhatók a Campagna némely építményében, nemkülönben Minerva Medica templomában.

Örök kára a művészetnek, hogy a terv nem valósult meg, mert időközben Firenze hadat üzent Lucca városának és a Signoria a háború céljaira lefoglalta a deponált összeget. Ily módon a harminc karnyi (braccio) átmérőjű s ottagonális szerkezetű építmény mindössze csak kilenc kar magasra emeltetett, holott negyvenhatra volt tervezve, lanternás kupolával. Azonban befejezetlen állapotában is képes volt lenyűgözni a „Viaggio pittorico del Fontana” szerzőjét, aki nem győzi eléggé dicsérni a szépséges alkotást, mely a művészettörténelem egyetemes ítélete szerint is Brunelleschi legtökéletesebb műve lett volna.

„Ha nézzük az alaprajzot, — írja Fontana — hogy e szerint vizsgáljuk az építményt, mindenekelőtt lebilincseli a nézőt a szellem fensége, s az anyag szépsége, mely felnyitja a görög és római architektura egyszerű stílusát. Ez az alaprajz az építményt belül nyolc oldalúnak mutatja, kívül pedig tizenhat oldalúnak, ami Brunelleschi mély ismeretét bizonyítja a művészet teóriáiban. Ha ugyanis művét kívül szintén nyolc oldalúra formálja, az semmiesetre sem marad mentes oly fokú nehézkességtől, ami minden szép

⁶ G. Canestrini: *Discorso sulle relazioni di Firenze col'Ungheria*. Archivio Storico Italiano Id. köt., 208—210. l.

⁷ Brunelleschi megbízatására vonatkozó okmány a firenzei Archivio di Stato-ban, honnan közölte Arturo Linacher: *Il Tempio degli Scolari*. Firenze 1920, pagg. 19—21. A művész eredeti tervrajza Sta Maria degli Angeli monostor birtokában őriztetett, s Gherardo Silvani idealizált metszete révén került forgalomba. V. ö. *Descrizione di alcuni disegni di architettura ornativa di classici autori ecc.* Pisa 1818, pag. 33 e segg. Különféle kiadásai közül figyelemreméltó a *L'Osservatore Fiorentino sugli edifizii della sua patria* (U. o. 1821, vol. II, pagg. 167—8.) e. kötetben levő két ábra, melyeket újra lenyomattam a *Pippo Spano e l'Oratorio degli Scolari agli Angeli* (Illustrazione Toscana; Ann. IX, 1931. N. 9.) című cikkem mellékleteként.

alkotásánál az elengedhetetlen részarányosság rovására megy. Holott e cél eléréséért alkalmazza a művész kívülről a fülkés oldalazást, melynek oly sok példáját látni az antik építészet emlékein. És belül valóban leginkább helyénvaló a pillérek bájos, egyszersmind fenséges korintusi rendje, könyved párkányszattal, s e fölött az attika, arányosan elosztott ablakokkal, a kecses kupola tartására. Csodálatos lett volna ez építmény minden egyszerűsége mellett is nagyszerű hatásánál fogva...⁸

Brunelleschi befejezetlenül hagyott művét több mint egy évszázadon keresztül silány tető védelmezte az idő viszontagságaival szemben, mikor aztán I. Cosimo toscanai nagyherceg elhatározta befejezését. Cosimo ugyanis itt akarta elhelyezni a védnöksége alatt működő festők konfraternitását. E terv, sajnos, megtört a kamaldóli atyák ellenkezésén, akik úgy vélték, hogy hivatásuk gyakorlásában zavarnák őket a művészeknek a monostorban tartandó összejövetelei. Ez a körülmény egyszersmindenkorra megpecsételte Brunelleschi építményének sorsát, mely ettől kezdve teljesen magára hagyatva sínylette az idő viszontagságait. Tetejét, mely 1600-ban elpusztult, többé nem pótolták, úgyhogy 1759-ben Ricca mélabús szavakkal kesergett a még romjaiban is szépséges maradvány pusztulásán.⁹ Mindazonáltal az „Osservatore Fiorentino“ 1821-ben is felfedezhette benne a „művészet csodáját“, pedig akkor már nyomait benőtték a kolostor gondozatlan kertjének bozótjai.¹⁰

Történelmének gyászos epokája folyamán feledésbe merült az „Oratorio degli Scolari“ jellegzetes neve is, s az oklevelek, melyek megemlékeznek róla, csak „Castellaccio“ néven említik.

Igy említi G. Milanese is, Vasari életrajzainak magyarázója, aki 1860. körül Brunelleschi művéről a következő leírást hagyta: „Az építményből, melynek eredetileg a tizenkét apostol tiszteletét kellett volna szolgálnia, csak egyes részletek maradtak meg, melyek alig emelkednek kilenc karnyi magasra, jelesen: 1. a külső tizenhat oldalú fal, melyből ötöt mutat a Castellaccio a Via degli Alfani felől; 2. belül a pillérek sora; 3. a kis ajtó felett lévő arkitráv, mely egészen körülveszi a kis templomot. Burkolatlanul maradt padlozata fel van ásva és részben megművelve a monostor-kert számára.“¹¹

De ha legalább így maradt volna napjainkra!

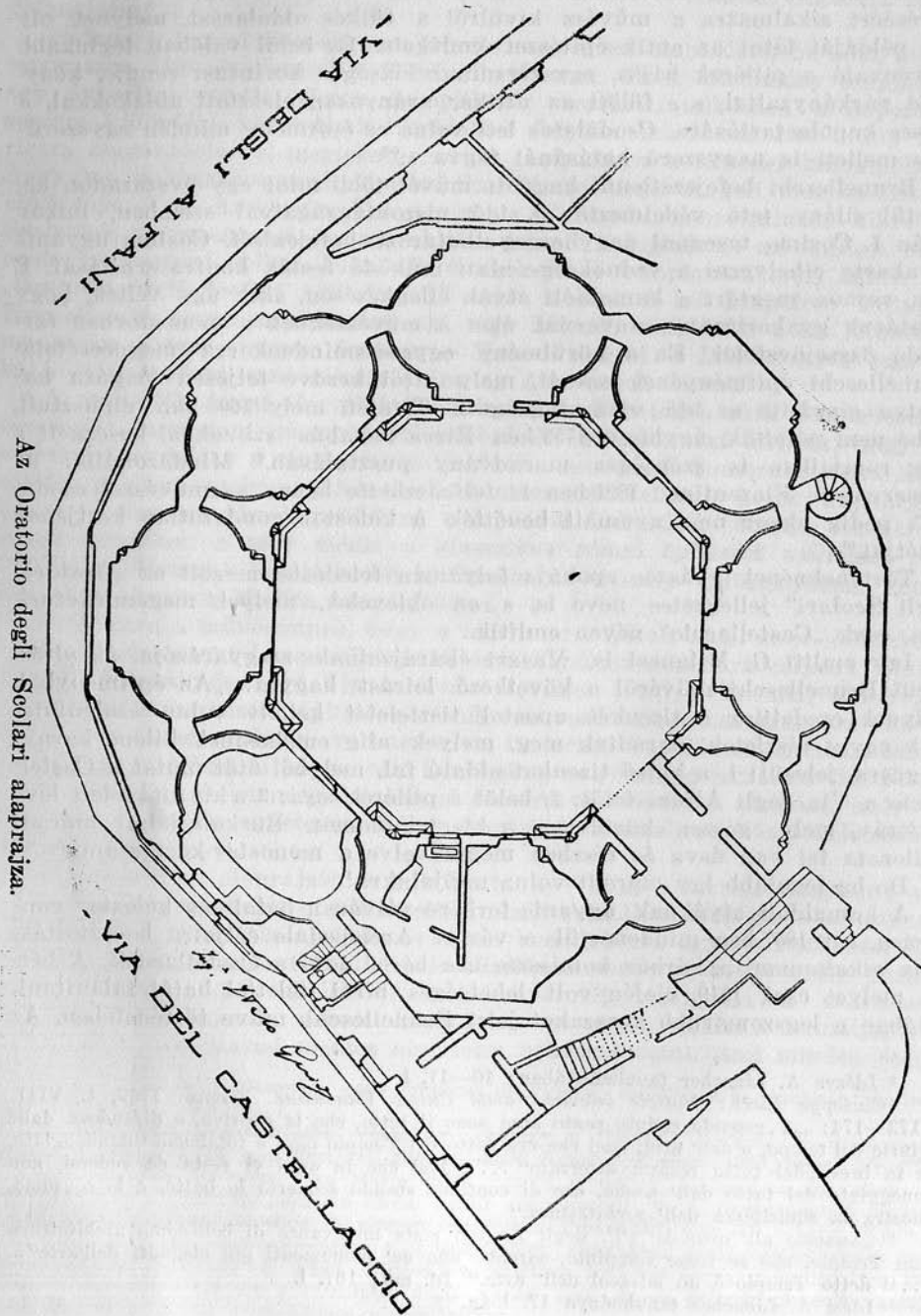
A kamaldoli atyáknak ugyanis terhére válván a hatalmas kolostor gondozása, azt 1867-ben mindenestül a városi Arcispedale céljaira boesátották, mely alkalommal a kórház kommisszáriusa bérbe adta a Castellacciót. A bérlet, melyet csak 1919. elején volt lehetséges bírói ítélettel hatálytalanítani, valóban a legszomorubb korszakot jelzi Brunelleschi műve történetében. Az

⁸ Idézve A. Linacher tanulmányában; 10—11. l.

⁹ Giuseppe Ricca: *Notizie storiche delle Chiese Fiorentine*. Firenze 1759, t. VIII, p. 173—174: „...essendo caduto cento anni sono il tetto, che la copriva, e difendeva dalle ingiurie del tempo, e dell' aria, quel che era fatto del Tempio oggi è totalmente danneggiato, che in breve del tutto resterà atterrato“ ... „Quel che in oggi vi resta da vedersi, non danneggiato del tutto dall' acqua, che di continuo stando scoperto lo batte, e lo consuma, dimostra la squisitezza dell' architettura.“

¹⁰ „Annesso all' orto de' PP. degli Angioli resta un avanzo di bellissima architettura in un Tempio, che se fosse compiuto, sarebbe uno de' monumenti piu eleganti dell'arte“ ... „...il detto Tempio è un miracol dell' arte.“ Id. mű; 167. l.

¹¹ Idézi A. Linacher tanulmánya 17. l.-án.

egymást gyakran felváltó bérlők minden kímélet nélkül deturpálták a nagyszerű építményt, a lehető legkülönbélebb célokra hasznosították, sőt, hogy lakhatóvá tegyék, részben átépítették és emeletet huztak falaira. Tehát még örülhetünk rajta, hogy a birtokjogát visszanyert kórház jelenleg a saját céljaira használja...

Szerencsére azonban vannak Firenzében, akik szívükön viselik ez emlékmű sorsát és eredeti állapotába való visszahelyezését szorgalmazzák. Így történetesen, hogy Arturo Linacher a „Commissione per la Conservazione dei Monumenti“ égisze alatt még 1919-ben megkezdte a nagyszerű építmény feltárását, mely alkalommal felvett alaprajz valósággal revelációként hatott a rinascimentó építészetének kutatói számára. Sajnos a kórház sokkal kedvezőtlenebb anyagi helyzetben tengődik, hogysem az eddigi munkálatok véglegesen célhoz érhetek volna, s így Brunelleschi művének problémája még mindig megoldatlan. Holott az „Oratorio degli Scolari“ barátai egyelőre csak kedvező közhangulat előmozdításán munkálkodhatnak, míg nyomása alatt az illetékes hatóságok cselekvésre nem szánják magukat.¹²

De Brunelleschi művének helyreállítása nem csupán a firenzeiek érdeke: kell, hogy felkeltse a magyar közvélemény figyelmét is a Scolariak magyarországi szereplése miatt, melynek emlékét hirdetni rendeltetett. Sőt Hunyadi nevelőjének temesi főispáni méltóságánál, nem különben Andrea Scolari nagyváradi püspök személyiségénél fogva az erdélyi kultúr-körök érdeklődésére szintén számot tarthat. Éppen ezért kívánatos volna, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület is hallassa szavát Firenzében az emlékmű helyreállítása érdekében.

Ebben a reményben szedtem össze „az idő vén fája“ elhullott avarjából az Oratorio degli Scolari történetének adatait, a szülőföld iránt való szeretetből, mellyel Dante is egybegyűjté az Inferno pokoli vadászata által szétszórt cserje lombjait, hadd beszéljenek azok e lapok olvasóinak szívéhez...

Dr. Florio Banfi.

Pápai Páriz Ferenc Faust-anekdotája.

Az *Irodalomtörténet* tavalyi XX. évfolyamában (249—50. lapon) Turóczi-Trostler József hivatkozik irodalmunkban *Faust* legelső említésére (Magyarinál) s irodalmunk első Faust-anekdotájára (Taxonyi Jánosnál). Ez adatokhoz az alábbiakban egy eddig ismeretlen adalékkal járulhatok.

Pápai Páriz Ferencnek a kolozsvári református kollégium könyvtárában őrzött iskolai jegyzetei között találtam egy néhány levélből álló nyolcadrés alakú kéziratát. A Páriz kezével írt füzet címe: *Lusus Urbani, factiae, sales et joci*. A füzetke rövid anekdota-gyűjteménynek készült, de összesen csak négy anekdota van benne följegyezve, a többi rész üres. A negyedik anekdota címe: *Fausti Vites* (= Faust szállója) s a következőképen hangzik:

¹² Midőn e cél érdekében az *Illustrazione Toscana* 1931. évf. szept.-i számában magam is véleményt nyilvánítottam, A. Linacher szept. 30-án kelt levelében így buzdított: „bisogna formare un' opinione pubblica che preme sulle persone preposte alla Conservazione dei Monumenti“; majd 1932. febr. 2-án: „Veda a fare qualche altro articolo sullo Spano.“

Convivas habuit infaustus ille Faustus multos amicorum. Petierunt hi, vites uvis praegnantibus sibi repraesentaret in mensa quamvis putarint brumae tempore ab uvis tam alieno, id fieri non posse. Nec tamen difficilis fuit magus persuasus. Vites igitur praestigiis e mensa evocat racemis vegetandibus plenas. Prius tamen eam omnibus eficit legem, ut alto silentio expectent, dum jubeantur uvas carpere. Omnes se legi obtemperaturos recipiunt. Mox infamis artifex incantamentis carminum ita oculos appotae turbae praestrinxit, ut illis tori botri mirae magnitudinis, et succo maturo pleni apparerent, quot eorum mensa munerabat. Omnes ergo in gulam hanc avidissimi, jamque nonnihil sitibundi in temulentia, suum quisque cultrum, ad uvam sibi proximam apponit, dum modimperator Faustus jubeat secare. Natant omnium dentes saliva, et in aestivam hanc voluptatem pruriunt. Hoc situ aliquamdiu tenentur: ingens omnium expectatio, dum cultro jugulent jam captam praedam. Tandem formosissima vitis evanescit et in fumo abit. Illi nebula magica jam dispulsa, visi sunt singuli suum quisque tenere nasum apposito cultello jamjam pro uva secandum. Quod si quis immemor praecepti aut contemptor, botrum sibi destinatum praescindere voluisset nasum sibi joculari vulnere praesequisset. Hic omnium risus et indignatio.

Mint látjuk, ez az anekdota Faust híres lakomáját és csodálatos vendéglátását beszéli el. Ez a boszorkányos lakoma a magyar Fausthoz, Hatvani Istvánhoz, fűződő hagyományok közt is előfordul. (Vö. Tóth Béla: *A magyar anekdotakincs*, II. 25—27.)

Ezt a Faust-anekdotát Párizs talán bázeli egyetemi hallgató korában jegyezte föl. Forrásának, eredetének kiderítését összehasonlító irodalomtörténetészeinkre bízom.

Csűry Bálint.

Kovácsnai (Tóth) Sándor Gyöngyösit dicsérő verse.

A nagyenyedi Bethlen-kollégium könyvtárában egy Gyöngyösi három művét — a *Porából meg-éledett Phoenix*-et, *A család Cupido*-t és a *Murányi Vénus*-t — magában foglaló kötetben (1103. sz.) a két első mű közé egy kéziratos lap van bekötve. Erre a lapra egy ismeretlen kéz Kovácsnai (Tóth) Sándornak (1730—1792),¹ a marosvásárhelyi kollégium tanárának (1764—1792), egy Gyöngyösit dicsérő versét írta le. Az a mű, — a *Phoenix* —, amely után a vers áll, 1744-i kiadás (Buda, özv. V. Nottensteinné); a címlapra jegyett első tulajdonosa *Josephus Ajtai* (Ao 1753 Die 20 July) volt. Ugyanezen a lapon felül a *Nemegyei Jánosé* bejegyzés s a verset magában foglaló lapon *Johannis Nemegyei* másodszer előforduló neve a könyv második ismert tulajdonosát árulja el. — A vers íróját a költemény után más kézzel tett bejegyzésből ismerjük. Érdekes megjegyeznünk, hogy a *Murányi Venus* ugyane kötetben levő s Budán Landerer Leopold Ferencznel 1767-ben meg-

¹ Halotti búcsuztatóit, Cicero, Plautus és Terentius fordításait ismerjük, Latin, magyar és görög versei kéziratban maradtak fenn. V. ö. Szinnyei: *Magy. ir. VI.* és Ványi: *Magy. Ir. Lex.* 486.

jelent kiadásának bevezető sorai után egy ismeretlen (?) író hasonló szellemű versben „Tisztelet... Tudományának Szépségét jelentő 's nagy Zengéssel a Castaus Heggyéről alú(!) repült Iráitát, álmélkodván Szépségén Gyöngyösi István Magyar Verseinek.” A Kovásznai versét alább betűhű másolatban adom:

- (1.) Volt a' Magyaroknak egy pár poétája,
Egyik deákullt írt, máliknak Mu'fája
Magyarull énekel(t), ennek a' példája
Homérus ; amannak Maró' trombitája
- (2.) Janus Pannonius bír Maró' lelkével,
Gyöngyösi Homérus' bő 's Izép be'zédével.
Ide nem ér lem Frantz, sem Német elzével,
Akár mint kérkedjen mind kettő nyelvével.
- (3.) Ha Gyöngyösi versét más nemzet értené
Itéletét jobban Magyarról ejtené.
Ha e' nagy Izépléget köntös nem rejténé
Minden nép az é'ig ötet reptené.
- (4.) De mint Magyar nevét nagy fetét borítja
Nem tanulja nyelvét lenki 's nem tanítja
(Miként az aranyat, ha láda szorítja)
Ugy virtulsát más nép még nem is gyanítja.

Az utolsó két szót az eredeti kézirat rongáltsága miatt, utána más, gyakorlatlan kéz újra írta; ugyanez a kéz a vers után a következő jegyzetet tette: *Professor Kovásznai Sándor írta.*

Szabó T. Attila.